SHUKUR XOLMIRZAYEV HIKOYALARIDA TABIAT MUHOFAZASINING BADIIY TALQINI

Atayeva Shaxnoza Kosimovna
Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi, 2-bosqich magistranti
ORCID: 0009-0002-3632-662X
shaxnoza.atayeva92@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada Shukur Xolmirzayevning “Jarga uchgan odam”, “Kulgan bilan kuldirgan” va “Ozodlik” hikoyalarida tabiatni asrash masalasining badiiy ifodasi o‘rganiladi. Tahlil qahramon nutqi, syujetdagi ziddiyat va hayvon obrazining vazifasiga qaratilgan. Asarlar muallifning tabiat muhofazasi haqidagi qarashlarini bevosita takrorlovchi matnlar sifatida emas, turli axloqiy tanlovlarni yuzaga chiqaradigan badiiy tuzilmalar sifatida ko‘rib chiqiladi. Islomning keskin munosabati, Ehson E’tiborovning fidoyiligi va Mansurning ozodlik haqidagi tasavvuri qiyoslanadi. Tabiatga zarar yetkazishni qoralash bilan qahramonning har bir harakatini ma’qullash o‘rtasidagi farq asoslanadi. Tadqiqotda hikoya mazmunining badiiy xususiyatlarini izchil ochib berish maqsadida tahlil hamda qiyosiy talqin usullardan foydalaniladi.

Kalit so‘zlar: Shukur Xolmirzayev, tabiat muhofazasi, ekologik mas’uliyat, badiiy konflikt, qahramon nutqi, hayvon obrazi, ozodlik.

Abstract: The article examines representations of nature conservation in Shukur Kholmirzayev’s short stories Jarga uchgan odam, Kulgan bilan kuldirgan, and Ozodlik. Close textual analysis and comparison focus on character speech, narrative conflict, and the role of animal figures. The author’s concern for nature is preserved while the characters’ ethical choices are distinguished from an unqualified authorial endorsement. The discussion considers Islam’s violent response, Ehson E’tiborov’s commitment, and Mansur’s understanding of freedom. In the study, analytical and comparative interpretation methods are employed to systematically reveal the artistic features of the story’s content.

Keywords: Shukur Kholmirzayev, nature conservation, environmental responsibility, narrative conflict, character speech, animal representation, freedom.

Kirish

Shukur Xolmirzayevning tabiatga munosabatni yorituvchi hikoyalarini faqat tabiatni sevishga da’vat sifatida izohlash ularning axloqiy murakkabligini to‘liq ochmaydi. Asarda muhofaza qilish istagi qanday harakatga aylanishi, bu harakat kimga va qanday ta’sir ko‘rsatishi ham tahlil qilinishi lozim. Shu sababli maqolada tabiatni

asrash g‘oyasi qahramonlarning qarorlari va ular yuzaga keltirgan ziddiyatlar orqali o‘rganiladi.

Tadqiqotning maqsadi – “Jarga uchgan odam”, “Kulgan bilan kuldirgan” va “Ozodlik” hikoyalarida tabiat muhofazasining badiiy ifodasini qiyoslash hamda tabiatga mehr, amaliy mas’uliyat va axloqiy tanlov o‘rtasidagi munosabatni aniqlash. Maqolaning tayanch qarashi shundan iboratki, tabiatni asrash insonning o‘zidan tashqaridagi hayotga javobgarligini anglatadi. Biroq bu qarash muhofaza qilish nomidan amalga oshirilgan har qanday harakatni oqlash uchun asos bo‘la olmaydi.

Ekologik mavzuni adabiy tahlil qilishda tabiatning qanday tasvirlangani bilan birga inson o‘zini unga nisbatan qanday mavqeda ko‘rishi ham ahamiyatlidir. Greg Garrardning “Ecocriticism” kitobining uchinchi nashri nashriyot tavsifida inson va atrof-muhit munosabatlarining madaniy ifodasi, jumladan, hayvonlar tasviri o‘rganiladigan yo‘nalish sifatida taqdim etilgan [4]. Mazkur maqolada ushbu umumiy yondashuv tabiatga oid voqealarning axloqiy mazmunini aniqlash uchun qo‘llanadi; kitobdan bevosita iqtibos olinmaydi.

Tadqiqot materiali va usullari

Tadqiqot materiali sifatida uch hikoya olindi. Hikoyadagi matnga tayangan holda avval muayyan voqea yoki nutq parchasi aniqlanib, so‘ng uning qahramon xarakteri va konflikt rivojidagi vazifasi izohlandi. Qiyoslashda uch asardagi tabiatga munosabatning umumiy jihatlari va muhofaza qilish usullarining farqi ko‘rib chiqildi. Qahramonning hissiy bahosi, hikoyachi tasviri va tadqiqotchining xulosasi bir-biridan ajratildi. O‘quvchining real xulqiga ta’sirini o‘lchaydigan tajriba yoki so‘rov o‘tkazilmagan; shuning uchun asarlarning tarbiyaviy imkoniyati empirik isbotlangan ta’sir sifatida talqin qilinmaydi.

Natijalar va muhokama

Tabiatni asrash zarurati haqidagi qarash tahlilning asosiy yo‘nalishini belgilaydi. Shu bilan birga, ilmiy talqin tabiatni himoya qiluvchi qahramonni ziddiyatsiz ijobiy obrazga aylantirib qo‘ymasligi kerak. Har bir asarda muhofaza qilishning maqsadi bilan unga erishish vositasi alohida baholanishi zarur.

“Jarga uchgan odam” da Islomning miltiq ko‘tarib yurishi bilan kam o‘q uzishi o‘rtasidagi farq uning tabiatga ehtiyotkor munosabatini ko‘rsatadi. Ona ayiqning otib qo‘yilishi esa shu munosabatni keskin sinovga duchor etadi. Hikoyachi Islomning holatini “xuddi onasi o‘lganu” birikmasi bilan ifodalaydi [1]. Bu qiyos hayvonning o‘limi qahramon uchun tashqi hodisa emas, shaxsiy yo‘qotish darajasidagi iztirob ekanini anglatadi. Ona ayiq obrazi shu tariqa qahramonning tabiat bilan ruhiy yaqinligini ochadi. Biroq uning rejissyorga zarba berishi va rejissyorning jarga qulashi muhofaza qilish istagini zo‘ravonlik bilan bog‘laydi. Voqeani muqarrar jazo sifatida ma’qullash o‘rniga, qahramonning hissiy kechinmasi bilan harakatining axloqiy oqibatini ajratish lozim. Tabiatga yetkazilgan zarar qoralanadi, lekin bu qoralash inson

hayotini xavf ostiga qo‘yishni avtomatik ravishda oqlamaydi. Asardagi konflikt tabiatning qadrini tan olish bilan qasos olish istagi birlashganida yuzaga keladigan fojiaviy holatni ko‘rsatadi. Shuning uchun Islomning xatti-harakatini muallifning bevosita hukmi deb qabul qilish tahlilni toraytiradi.

“Kulgan bilan kuldirgan” da tabiat muhofazasi amaliy yordam masalasiga aylantiriladi. Ehson E’tiborovning “tabiatga yetkazilgan har bir zarar menga yetkazilganday bo‘ladi” degan so‘zlari uning mas’uliyatni shaxsiy kechinma sifatida his etishini ko‘rsatadi [2]. Jumladagi “menga” olmoshi zarar ko‘rgan tabiat bilan inson o‘rtasidagi masofani qisqartiradi. Direktorning biryoqlama salbiy baholanishi shu qarama-qarshilikni soddalashtiradi. Hikoyada esa suhbatning yordam ajratish bilan yakunlanishi uning mutlaqo befarq shaxs sifatida talqin qilinishiga asos bermaydi. Ehsonning fidoyiligi da’vat bilan cheklanmay, tashvishni amaliy vazifaga aylantirishida namoyon bo‘ladi. Direktor bilan muloqotda turli ustuvorliklar to‘qnashadi; yechim ularning bir-birini eshitishi bilan bog‘liq. Bu holat tabiat muhofazasi faqat individual mehr emas, imkoniyat va mas’uliyatni muvofiqlashtirish masalasi ham ekanini ko‘rsatadi. Direktorni poraxo‘r deb atash uchun tahlil qilingan voqeada yetarli dalil yo‘q. Uning tutumiga tanqidiy munosabat bildirish mumkin, ammo bunday munosabat tasdiqlanmagan ayblovga aylanmasligi kerak.

“Ozodlik” da Mansurning qamoqdan chiqqanligi kaklik erkinligi haqidagi mulohazalar uchun ruhiy asos yaratadi. Biroq qahramonning tutqunlikni boshdan kechirganligi qush ozodligini to‘liq tushunganini anglatmaydi. Yakunda kaklikning jarohatlanib qaytishi va qafasga kirishi ozodlik haqidagi sodda xulosani murakkablashtiradi [3]. Qafas bir vaqtning o‘zida cheklanish va xavfdan panoh topish makoniga aylanadi. Bu ziddiyat erkinlikni shunchaki qafas eshigini ochish bilan tenglashtirishga yo‘l bermaydi. Tutqunlikka moslashgan mavjudotning tashqi muhitga qaytishi uning avvalgi hayot tajribasi bilan bog‘liq holda talqin qilinishi kerak. Bu yerda badiiy voqeadan barcha yovvoyi qushlarga taalluqli biologik qoida chiqarilmaydi. Kaklikning qaytishi ekologik tajriba natijasi emas, syujetdagi ma’no hosil qiluvchi voqeadir. Mansur obrazi orqali erkinlikni istash bilan uning sharoitlarini tushunish o‘rtasidagi farq ochiladi. Shu jihatdan hikoyadagi tabiat muhofazasi mavjudotning hayotiga aralashayotgan insonning o‘z qarorini qayta ko‘rib chiqishga tayyorligi bilan ham bog‘lanadi.

Uch hikoya yuzasidan ilgari surilgan talqinlarni qiyoslash muhofaza qilish tushunchasini aniqlashtiradi. Tabiatga mehrning o‘zi axloqiy yetuklikni kafolatlamaydi. Mehr qasosga aylanganda uning oqibati, yordamga aylanganda uni amalga oshirish imkoniyati, erkinlik berish qaroriga aylanganda esa mavjudotning holati hisobga olinishi zarur. Bu farqlar tabiatni asrash zarurati haqidagi qarashning axloqiy asoslarini aniqroq belgilaydi.

Mazkur talqin hozirgi hayot bilan bog‘langanda ham badiiy matnning daliliy

chegarasi saqlanishi kerak. Adabiy asardan ekologik mas’uliyat haqida mulohaza yuritishda foydalanish mumkin. Ammo hikoyadagi qahramonlarni zamonaviy jamiyatdagi muayyan guruhlarning bevosita vakili deb ko‘rsatish yoki ularning xatti-harakatini barcha kishilarga umumlashtirish ilmiy jihatdan asoslanmaydi. Amaliy ahamiyat asarni o‘qitishda o‘quvchini voqea, baho va dalil o‘rtasidagi farqni ko‘rishga undaydigan savollar ishlab chiqish bilan bog‘liq. Bunday yondashuv tabiatga hurmatni tanqidiy fikrlash bilan birga muhokama qilish imkonini beradi.

Xulosa

Shukur Xolmirzayevning tahlil qilingan hikoyalarida tabiat muhofazasi insonning axloqiy mas’uliyatini ochadigan muammo sifatida talqin qilinadi. Tabiatni asrashning zarurligi haqidagi xulosa qahramon harakati va tadqiqotchi bahosi o‘rtasidagi farqni hisobga olishni talab etadi. Muhofaza qilishga qaratilgan niyat uning oqibatini baholash zaruratini yo‘qqa chiqarmaydi.

Tahlilning asosiy natijasi tabiatga munosabatni baholashda uch mezonni birgalikda hisobga olish zarurligidir: qahramonning motivi, tanlagan vositasi va harakatining oqibati. Ushbu mezonlar asarlarni umumiy tarbiyaviy da’vatga keltirib qo‘ymasdan, ularning ichki ziddiyatini izohlashga xizmat qiladi. Xulosalar mazkur uch hikoya doirasi bilan cheklanadi; ularni yozuvchining butun ijodiga tatbiq etish kengroq matniy tadqiqotni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xolmirzayev Sh. Jarga uchgan odam: hikoya // Ziyouz. Elektron matn. URL: https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/shukur-xolmirzayev/shukur-xolmirzayev-jarga-uchgan-odam-hikoya/ (murojaat sanasi: 04.10.2026).

2. Xolmirzayev Sh. Kulgan bilan kuldirgan: hikoya // Ziyouz. Elektron matn. URL: https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/shukur-xolmirzayev/shukur-xolmirzayev-kulgan-bilan-kuldirgan-hikoya/ (murojaat sanasi: 04.10.2026).

3. Xolmirzayev Sh. Ozodlik: hikoya // Ziyouz. Elektron matn. URL: https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/shukur-xolmirzayev-1940-2005/shukur-xolmirzayev-ozodlik-hikoya (murojaat sanasi: 04.10.2026).

4. Garrard G. Ecocriticism. 3rd ed. Routledge, 2023. Nashriyot tavsifi. URL: https://www.routledge.com/Ecocriticism/Garrard/p/book/9781032004020 (murojaat sanasi: 04.10.2026).